

Г. П. Клімова, доктор філософських наук, професор

ЯКІСТЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР

У статті представлені різні підходи до визначення поняття «якість вищої освіти». Особлива увага приділяється аналізу системи гарантій якості вищої освіти в умовах реалізації Болонського процесу. Розглядаються узгоджені на європейському рівні відповідно до вимог Болонської декларації стандарти і процедури оцінки якості вищої освіти.

Ключові слова: вища освіта, якість вищої освіти, європейський освітній простір, забезпечення якості вищої освіти, система оцінки якості вищої освіти.

Актуальність теми. У сучасних умовах проходить суттєва актуалізація проблеми якості вищої освіти. У рамках Болонського процесу забезпечення якості вищої освіти декларується як найважливіший орієнтир політики європейських держав у сфері освіти. У програмних документах країн — учасниць Болонського процесу зауважено, що діяльність у галузі вищої освіти в умовах змін, що відбуваються у світі, повинна здійснюватися під трьома девізами, які зумовлюють її роль і функції в соціальному розвитку: відповідність вимогам сучасності, інтернаціоналізація, а також якість. Так, у Посланні Саламанської конвенції європейських вищих навчальних закладів йдеться, що якість — найголовніша умова для довіри, релевантності, мобільності і привабливості вищої освіти.

Наукова розробка проблеми. Незважаючи на те, що в науковій літературі знайшло широке відображення осмислення поняття якості вищої освіти (В. Андрущенко, І. Бех, К. Гнезділова, О. Демченко, В. Зінченко, М. Кисіль, К. Корсак, О. Левченко, В. Луговий, П. Саух, Ж. Таланова, І. Тализіна, А. Токман, М. Степко, Є. Шультін, С. Цимбалюк, Я. Яхніна та ін.), усе ж залишаються дискусійними питання про те, що вважати якістю вищої освіти, яка її сутність та які умови її забезпечення.

Метою даної статті є дослідження сутності поняття «якість вищої освіти», розгляд сучасних стандартів якості вищої освіти в європейському освітньому просторі, аналіз освітньої політики країн — учасниць Болонського процесу щодо механізмів забезпечення якості вищої освіти.

Поняття «якість» носить багатоаспектний характер у залежності від об'єкта і галузі, які розглядаються. Стосовно вищої освіти воно має різні значення у залежності:

- від вимог сторін, які зацікавлені в діяльності ВНЗ: держави, роботодавців, студентів, професорсько-викладацького складу;
- від якості тієї академічної галузі, яку треба оцінити;
- від історичного періоду в розвитку вищої освіти тощо.

Тому не випадково, що поняття «якість вищої освіти» має різноманітні інтерпретації.

У Меморандумі про вищу освіту Комісії Європейських співтовариств, що був надрукований 1991 р., якість визначається як найбільш ефективне використання людських і матеріальних ресурсів вищої школи; поширення наукових досліджень і максимально можливе їх застосування в навчальному процесі; удосконалення і оптимізація вступу до ВНЗ і форм атестації студентів; покращення професійної компетенції викладачів; поглиблення взаємодії з роботодавцями. У Всесвітній декларації про вищу освіту для ХХІ століття, що була прийнята 1998 р. на організованій ЮНЕСКО Всесвітній конференції з вищої освіти, якість у галузі вищої освіти трактується як багатовимірна концепція, яка «повинна охоплювати всі її функції і види діяльності: навчальні і академічні програми; наукові розробки і стипендії; комплектацію кадрами; учнів; будівельні споруди; матеріально-технічну базу; устаткування; роботу на благо суспільства і академічне середовище».

У закордонній науковій літературі останнім часом спостерігається тенденція до побудови багатовимірних моделей якості вищої освіти, де різним вимірам відповідають різні підходи до цього поняття. Зокрема, популярною є загальна модель Л. Харвії і Д. Гріна, згідно з якою вирізняють п'ять аспектів поняття якості вищої освіти: виключність (прагнення бути кращим за інших); досконалість або стабільність, придатність до певних цілей (відповідність вимогам клієнтів, потребам або бажанням), співвідношення з ціною (можливість та термін повернення інвестицій у вищу освіту) [1, с. 10]. Близькою до їх підходу є модель Ж. Перрі, який додатково виокремлює якість вищої освіти як атрибут, що характеризує постійний розвиток [2, с. 108].

У межах проекту UNESCO-CEPES «Стратегічні показники вищої освіти в ХХІ столітті» відображені такі основні підходи до визначення якості вищої освіти:

1. Якість вищої освіти як зверхність (високий рівень складності програми, процедур тестування студентів, імідж ВНЗ не тільки на національному, але й на міжнародному рівні).

2. Якість як відповідність поставленим цілям (відповідність загальноприйнятим стандартам, визначеним акредитаційним органом, з акцентом на досягнуті результати освітнього процесу або навчальної програми).

3. Якість як задоволення споживача (виправдання очікувань споживачів — студентів, батьків, суспільства в цілому та інших зацікавлених сторін).

4. Якість як синонім покращення (процес, спрямований на постійне вдосконалення, розвиток відповідальності ВНЗ за краще використання його інституційної автономії та свободи) [3, с. 250–252].

Треба зауважити, що кожний із наведених підходів має свої переваги й обмеження в залежності від певного етапу розвитку вищої освіти, національної специфіки сприйняття, вимог, що висуваються ринком праці. У той же час елементами, що інтегрують різноманітні підходи до визначення якості в системі вищої освіти, є гарантоване виконання вимог освітніх стандартів і реалізація процесу бенчмаркінгу; спроможність ставити чіткі цілі у відповідності до вимог часу і досягати їх; спроможність відповідати вимогам споживачів та інших зацікавлених сторін; постійний рух до вдосконалення.

Забезпечення якості вищої освіти в Європі стало гаслом останніх десятиліть і наслідком широкомасштабних реформ національних систем освіти.

У Болонській декларації 1999 р. зауважується, що одним із найважливіших напрямів діяльності країн — учасниць Болонського процесу є співробітництво в галузі забезпечення якості вищої освіти через розробки відповідних критеріїв і методологій оцінки, що виступає основою для формування європейського простору вищої освіти [4, с. 2].

Першими європейськими країнами, що розпочали процес із забезпечення якості вищої освіти, були Велика Британія, Франція і Нідерланди. Вони почали проводити формальну оцінку якості вищої освіти з 1985 р. (при тому що в політехнічному секторі Великої Британії система зовнішньої оцінки якості існувала вже з кінця 1960-х рр.). Важливим поштовхом у поширенні практики забезпечення якості вищої освіти в Європі став пілотний проект Європейського Союзу, що був реалізований у 1994–1995 рр. Агентство із забезпечення якості освіти Фландрії, Голландії і Німеччини в 1999 р. розробило методику оцінки якості вищої освіти в галузі фізики, пізніше реформовану в університетах усіма агентствами, що співпрацювали одне з одним. Болонська декларація надала старт підтримці цієї інновації з боку інститутів Європейського Союзу.

У 2004 р. Європейська комісія запропонувала «п'ять кроків для забезпечення якості». Вони включають: 1) створення всіма інститутами вищої освіти внутрішніх систем забезпечення якості; 2) появу незалежних акредитаційних агентств з питань забезпечення якості; 3) включення національних агентств в європейський реєстр акредитаційних агентств із забезпечення якості і визначення умов реєстрації; 4) можливість для інститутів вищої освіти обирати з реєстру агентство, яке відповідає його профілю і потребам; 5) прийняття результатів оцінки агентств офіційного реєстру як основи для рішень з ліцензування і фінансування, включаючи право на гранти для студентів.

У відповідності до рішення, яке було прийнято на Берлінській конференції міністрів, що відповідають за вищу освіту (2003 р.), у 2005 р. Європейська

мережа забезпечення якості вищої освіти (ENQA), що була створена в 2000 р. для координації процесу розробки європейських стандартів якості вищої освіти і для вирішення проблем сертифікації та акредитації освітніх програм і вищих навчальних закладів, розробила «Стандарти і інструкції із забезпечення якості в європейському просторі вищої освіти».

Цей документ, підготовлений ENQA разом з Європейською асоціацією університетів, Національними союзами студентів у Європі і Європейською асоціацією закладів вищої освіти, містить такі рекомендації:

- розробити європейські стандарти з внутрішнього і зовнішнього забезпечення якості, а також стандарти для агентств із зовнішнього забезпечення якості;

- проводити кожні п'ять років циклічну оцінку європейських агентств із забезпечення якості;

- зробити акцент на субсидіарності, при цьому по можливості проводити оцінку всередині країни;

- скласти Європейський реєстр агентств із забезпечення якості;

- створити Європейський консультативний форум із забезпечення якості вищої освіти.

У якості розроблених стандартів і директив зовнішньої і внутрішньої гарантії якості були покладені такі підходи до забезпечення якості:

- вищий навчальний заклад несе основну відповідальність за якість і її гарантію;

- інтереси суспільства, що стосуються якості і стандартів вищої освіти, повинні бути захищені;

- якість академічних програм для студентів й інших споживачів повинна поліпшуватися і розвиватися;

- мають існувати ефективні організаційні структури, що репрезентують і підтримують академічні програми;

- необхідним є забезпечення прозорості і використання зовнішньої експертизи гарантії якості;

- повинен заохочуватися розвиток культури якості у ВНЗ;

- мають бути розроблені процеси, що дозволяють ВНЗ продемонструвати досягнуті результати, в тому числі відобразитися у звітності;

- гарантія якості з метою звітності повинна повністю відповідати гарантії якості з метою вдосконалення навчального процесу;

- навчальні заклади повинні демонструвати свої якості як усередині країни, так і на міжнародній арені;

- процеси, що використовуються, не повинні принижувати різноманіття і новаторство [5, с. 5–15].

Разом з тим на ювілейній зустрічі міністрів, що відповідають за вищу освіту європейських країн – учасниць Болонського процесу, 11 березня

2010 р. в Будапешті (Угорщина) були оголошені основні принципи розвитку системи гарантій якості вищої освіти:

- вищі навчальні заклади несуть основну відповідальність за якість вищої освіти;
- усі форми і процедури гарантії якості повинні бути зорієнтовані на подальшому вдосконаленні якості освіти;
- різноманіття підходів вітається, якщо застосовуються єдині для всіх принципи оцінки і гарантії якості;
- усі учасники освітнього процесу й особливо студенти беруть участь у процедурах і роботі органів гарантії якості;
- агентства гарантії якості є незалежними.

26–27 квітня 2012 р. у Бухаресті відбулася конференція міністрів, під час якої було прийнято комюніке, в якому було констатовано, що учасники Болонського процесу будуть намагатися забезпечувати якість вищої освіти з метою збільшення працевлаштування випускників ВНЗ і поширення академічної мобільності як засобу поліпшення навчання.

Останнім часом у більшості національних систем вищої освіти країн – учасниць Болонського процесу став очевидним зсув від контролю «входів» до моніторингу контролю «виходів» освітнього процесу. Це зумовлює засвоєння такої методології проектування вищої освіти, в якій одним із найважливіших структурних елементів системи вищої освіти стають результати освіти.

Іншими словами, основними в оцінці ефективності освітньої діяльності вищих навчальних закладів стають не планування і реалізація навчального процесу (зміст навчальних планів, навчальний час тощо), а результати освіти: отримані студентами знання, компетенції і навички, у тому числі за рахунок їх самостійного навчання й самоосвіти.

Центр уваги все відчутніше зміщується із самого процесу навчання (навчальні програми, академічна успішність студентів) на компетентнісний підхід із орієнтацією на професійну й особистісну підготовленість і в першу чергу до працевлаштування випускників, що й повинно бути критерієм результату освіти. У цих умовах механізми забезпечення якості стають центральною складовою подібного управління системою освіти за результатами [6, с. 10].

З метою досягнення об'єктивності процедури забезпечення якості вищої освіти створюються незалежні структури — Національні агентства із забезпечення якості вищої освіти тощо. Незалежність цієї структури повинна бути підтверджена офіційними документами. Незалежність також є одним із критеріїв для членства в Європейській асоціації із забезпечення якості вищої освіти (ENQA) і при внесенні до Європейського реєстру із забезпечення якості вищої освіти (EQAR). Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти створено і в Україні відповідно до Закону України «Про вищу освіту».

В європейському просторі вищої освіти існує низка організацій і структур, які займаються забезпеченням якості вищої освіти: Міжнародна асоціація президентів університетів (МАПУ); Європейська асоціація вищих навчальних закладів (ЄАВНЗ); Європейська асоціація університетів (ЄАУ); Європейське студентське бюро (ЄСМБ); Міжнародна мережа агенцій із забезпечення якості вищої освіти (ММАЗЯ); Європейська мережа із забезпечення якості вищої освіти (ЄМЗЯ); Європейський консорціум акредитацій (ЄКА); Транснаціональний європейський проект оцінювання (ТЄПО); Центрально- і Східноєвропейська мережа (ЦЄЄ); Скандинавська мережа із забезпечення якості вищої освіти [6, с. 17].

Останніми роками значно зросло міжнародне співробітництво між європейськими агентствами із забезпечення якості вищої освіти. Воно включає такі форми, як залучення іноземних фахівців з окремих дисциплін у процес оцінки якості вищої освіти або включення їх до складу комісій з акредитації; включення іноземних колег або експертів в орган управління або керівний комітет агентства тієї чи іншої країни; використання існуючих міжнародних стандартів і критеріїв при оцінці й акредитації та використання розроблених на міжнародному рівні показників рівня навченості для ступенів бакалавра та магістра. Згодом національні критерії кваліфікації повинні будуть злитися в єдину структуру вимог кваліфікацій Європейського простору вищої освіти, які формуються на основі загального розуміння результатів навчання й компетенцій, що отримуються випускниками вищих навчальних закладів.

Висновок. В умовах інтеграції національних освітніх систем до європейського простору країни — учасниці Болонського процесу створили єдину систему забезпечення якості вищої освіти та розробили єдині критерії її оцінки. Тим самим вони заклали базис для формування і зміцнення єдиного загальноєвропейського простору вищої освіти, для посилення довіри до нього. Це має важливе значення для активізації академічної мобільності та збільшення працевлаштування випускників європейських вузів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Harvey L. Defining quality / L. Harvey, D. Green // *Assessment and Evaluation in Higher Education*. – 1993. – V. 18 (1). – P. 9–34.
2. Parri J. Quality in Higher Education / J. Parri // *Management*. – 2006. – № 2 (11). – P. 107–111.
3. Гаранții качества высшего образования: Глоссарий // Экспертиза качества профессионального образования : материалы семинара, 20–22 июня 2014 г. – М. : МГУ им. М. П. Огарёва, 2014. – 315 с.
4. The European Higher Education Area. Join Declaration of the Ministers of Education // *Bologna*. – 1999. – 19 June. – P. 2.

5. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. – К. : Леви́т, 2006. – 35 с.
6. Бабін І.І. Забезпечення якості вищої освіти: європейський, національний та інституційний рівні / І.І. Бабін // Наука і освіта. – 2011. – № 1. – С. 7–13.
7. Рябченко В. Проблема якості вітчизняної вищої освіти в контексті освітянських реформ: ретроспектива й сучасність з позицій світоглядно-компетентнісного підходу / В. Рябченко // Вища освіта України. – 2015. – № 1. – С. 12–27.

КАЧЕСТВО ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ: ЕВРОПЕЙСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ

Климова Г. П.

В статье представлены различные подходы к определению понятия «качество высшего образования». Особое внимание уделяется анализу системы гарантий качества высшего образования в условиях реализации Болонского процесса. Рассматриваются согласованные на европейском уровне в соответствии с требованиями Болонской декларации стандарты и процедуры оценки качества высшего образования.

Ключевые слова: высшее образование, качество высшего образования, европейское образовательное пространство, обеспечение качества высшего образования, система оценки качества высшего образования.

QUALITY OF HIGHER EDUCATION: A EUROPEAN DIMENSION

Klimova G. P.

The article presents the different approaches to the definition of «quality of higher education». Particular attention is paid to the analysis of quality guarantee system of higher education in the Bologna process. We consider the agreed at the European level, in accordance with the requirements of the Bologna Declaration standards and procedures for assessing the quality of higher education.

The term «quality» is multidimensional in nature depending on the object and the industry in question. As for higher education, it has different meanings depending on:

– The requirements of parties interested in the activities of institutions: government, employers, students, faculty members;

– The quality of the academic sector, which should be evaluated;

– From the historical period in the development of higher education.

That is why the concept of «quality of higher education» has various interpretations.

The project UNESCO-CEPES «Strategic indicators of higher education in the XXI century» are the following basic approaches to the determination of the quality of higher education:

1. Quality of higher education as supremacy (high complexity of the program, students testing procedures, image universities not only at national but also at international level);

2. *Quality as compliance with stated objectives (compliance with generally accepted standards specified akredetatsiyonym body, with a focus on results achieved educational process or curriculum);*

3. *Quality as customer satisfaction (excuse expectations – students, parents, society and other stakeholders);*

4. *Quality as a synonym for improvement (process aimed at continuous improvement, development institutions liable for better use of its institutional autonomy and freedom).*

It should be noted that each of the approaches has its advantages and limitations, depending on the particular stage of development of higher education, national identity perception, requirements imposed labor market. At the same time, elements integrating different approaches to the definition of quality in higher education is guaranteed by the requirements of educational standards and implementation process of benchmarking; ability to set clear objectives in accordance with requirements of time and achieve them; ability to meet the requirements of customers and other stakeholders; constant movement to improve.

The European Commission has proposed a «five steps to ensure the quality». They include: 1) establishment of all institutions of higher education internal quality assurance systems; 2) the emergence of independent accreditation agencies for quality assurance; 3) inclusion of national agencies in the European Register of accreditation agencies to ensure quality and to determine the conditions of registration; 4) the opportunity for higher education institutions to choose an agency from the register which meets their profile and needs; 5) adoption of evaluation agency official register as the basis for decisions on licensing and funding, including the right to grants for students.

At the anniversary meeting of ministers responsible for higher education in the European countries participating in the Bologna Process, March 11, 2010 in Budapest (Hungary) have been declared the main principles of quality assurance systems of higher education:

– Higher education institutions have the primary responsibility for quality in higher education;

– All forms and quality assurance procedures must be focused on further improving the quality of education;

– The diversity of approaches is welcome, if applicable principles common to all evaluation and quality assurance;

– All participants in the educational process and especially the students take part in work of procedures and quality assurance;

– Quality assurance agency independent.

Thus, in terms of integration of national educational systems into Europe member countries of the Bologna process created a unified system of quality assurance and developed the only criteria for its evaluation. Thus they laid the basis for the formation and strengthening of the single European Higher Education, to enhance credibility. It is essential for enhancing academic mobility and increase employment of graduates of European universities.

Key words: *higher education, quality of higher education, the European educational space, quality assurance of higher education quality assessment system of higher education.*

